

## A DOKUMENTÁCIÓS MUNKA NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA JUGOSZLÁVIÁBAN ÉS HAZÁNKBAN

Münich Károly – Szabolcska Ferenc

A múlt év nyarán tanulmányutat tettünk Jugoszláviában. Ennek során elsősorban a műszaki irodalmi tájékoztatás szervezetét és működését tanulmányoztuk. Több napot töltöttünk a műszaki és tudományos dokumentáció központi feladatkörét ellátó Jugoszlovenski Centar za Tehnicku i Nauonu Dokumentaciju elnevezésű intézetnél, meglátogattunk egyetemi, intézeti, vállalati dokumentációs intézményeket. Ezzel kapcsolatban igen érdekes megállapításokat tehetünk a jugoszláv és a magyar műszaki dokumentáció szervezetének és működésének néhány eltérő sajátosságával kapcsolatban.

Első eltérésként meg kell említenünk, hogy az önkormányzati elvnek és a központi igazgatási elvnek minden állam szervezetében megnyilvánuló kettősségből Jugoszláviában nagyobb rész esik az önkormányzati elv és kevesebb a központi igazgatási elv jelentőségére, mint nálunk. Ez abban nyilvánul meg, hogy a jugoszláv műszaki dokumentáció, tájékoztatás és propaganda szervezetét és működését nem szabályozza az államszövetségből kiinduló, s minden egyes termelőhelyig terjedő olyanféle jogrendszer, amelyre a nálunk részben meglévő rendszer, részben a megnyilvánuló törekvések alapján gondolni lehetne. Mincs olyan jogszabály Jugoszláviában, amely akár egyetlen intézményt, intézetet vagy üzemet tájékoztató munka végzésére kötelezne - ezt bizonyára hiányosságnak érezzük - de olyan jogszabály sincs, amely a munkák terjedelmét korlátozná, s ez bizonyára kedvező. Jugoszláviában tehát az egyes szövetségi köztársaságokra, intézményekre, intézetekre, üzemekre vagy egyéb termelőhelyekre vezetőjére és munkástanácsára bízzák annak a kérdésnek az eldöntését, vajon az adott termelés viszonyai között szükségét látják-e a dokumentáció megszervezésének, s ha igen, miképpen építik fel ezt a termelés rentabilitásának legjobb szolgálatára. Ez kétségtelenül más, mint amit a magyar dokumentáció szervezését előkészítők tűztek ki célul. A szocialista alapon álló gazdaságszervezésnek inkább megfelel, ha a termelés egész vonalán végig szervezett a dokumentáció is, viszont a dokumentáció szükségességének felismerése a termelés helyén, s jogszabályok vagy egyéb külső előírások teremtetten korlátok nélküli megvalósításának lehetősége szintén hasznos lehet. A jugoszláv dokumentáció központi feladatait ellátó szervezet, s ennek lapszemléi rendelkezésre állnak a tudomány, a termelés, az egészségügy minden ágának; ezt egészítik ki a kutató-, tervező- vagy termelőhelyek az azal az egyéb saját vagy idegen dokumentációs anyaggal, amelyet, szük-

ségletük felismerése alapján leghasznosabbnak tartanak.

A következő érdekes eltérésnek tekinthetjük azt, hogy a jugoszláv műszaki és tudományos dokumentáció központja nem valamely könyvtárral kapcsolatban alakult meg, s ma is kizárólag dokumentációt végző szervként működik. Magából a tényből aligha lehet a dokumentációs munka előnyére vagy hátrányára utaló következtetést levonni, az OMKDK eddigi irodalomkutató tevékenysége során mindenesetre kedvezőnek bizonyult, hogy könyvtár és szabadalomtár van az intézmény keretében, s ezek közös épületben állnak rendelkezésre.

A műszaki dokumentáció egyik alapkövetelménye értékes közlemények jó referálásának vagy referáltatásának biztosítása. Mind a magyar OMKDK, mind a jugoszláv műszaki dokumentációs központ a közlemények referáltatását szervezte meg, magában a szervezésben azonban jelentős eltérést állapíthatunk meg. Az OMKDK referáló-brigádokat szervezett, - általában kutatóintézetekben, - a jugoszláv dokumentációs központ egyéni referálókkal referáltat. A magyar referáló-brigádok nagyrészt saját munkahelyük folyóiratait dolgozzák fel, a jugoszláv referálók pedig főleg a központból kapják a folyóiratot. E kétféle szervezés több vonatkozásban hat, s ennek mutakozhatnak következményei a dokumentáció minőségében is. Előnyösnek látszik a magyar szervezésben az, hogy a referáló-brigádoknak általában a referálónál is nagyobb szakmai áttekintésű vezetői irányítani, összefogni, figyelemmel kíséreni, támogatni és ellenőrizni hivatottak a referálók tevékenységét, s a referálókkal együtt felelősek a referálás minőségéért. Ez az előny természetesen csak abban a mértékben érvényesül, amilyen mértékben a brigád vezetője teljesíti a szervezetben rá háruló feladatot, ill. amilyen mértékben az OMKDK képes ebben az irányban hatni rá. A jugoszláv szervezés előnyének viszont a referálólal közvetlenebb kapcsolat látszik, és az a tény, hogy a referátum általában a folyóirattal együtt érkezik a magyar szerkesztőnél különben is kevesebb munkával terhelt szerkesztőhöz, akinek így könnyebb a referálásra választott anyag értékének, a referátum minőségének ellenőrzése, a referátum esetleg szükséges javítása. A nagy szakterület anyagával foglalkozó szerkesztő azonban aligha végezhet annyira hatékony irányítást és ellenőrzést, mint a brigád szűkebb szakterületén működő brigádvezető, aki erre a feladatra feltétlenül alkalmasabbnak látszik.

A magyar szervezés dicséretes elemének látszik a kutatóintézetek közvetett közreműködése az OMKDK szolgáltatásaiban. E közvetett közreműködés nem olyan szembetűnő, mint a brigádok vagy a referálók tevékenysége, de ennek ellenére ez is egyik záloga dokumentációnk minőségének és értékének. Már említettük, hogy referáló-brigádjaink általában a kutatóintézetekben, a kutatóintézetek vezetőinek nemcsak tudtával és beleegyezésével, hanem erkölcsi támogatásával alakultak meg, aminek elismeréseképpen a dokumentációs központ mindenkör feltűnteti, hogy mely kutatóintézetek közreműködésével szerkeszt egy-egy lapszemle-kiadványt.

Részben a magyar és jugoszláv referáltatás szervezetének eltéréseivel függ össze a referátumok díjazása tekintetében fennálló különbség is.

Az OMKDK egységes díjat fizet a referátumokért. A jugoszláv dokumentációs központ egyfelől a referátum informatív vagy csupán indikatív jellege, másfelől a két csoporton belül a referált közlemény terjedelme - az informatív referátumok csoportjában 10 terjedelmekategória, az indikatív referátumok csoportjában 22 terjedelmekategória - szerint díjazza a referálók munkáját. Ezzel az eltéréssel annál is inkább foglalkoznunk kell, mert első tekintetre indokoltnak látszik, hogy a referátum díjazása valamilyen összefüggésben legyen egyrészt a referátum jellegével, másrészt az eredeti közlemény terjedelmével, s arra gondolhatnánk, hogy ilyenféle díjrendszerrel a referátumok minőségére is kedvezően lehet hatni; ez a referálókát arra készteti, hogy értékes informatív referátumokat irjanak, és a terjedelmétől függetlenül, értéke alapján válasszák meg az általuk referált közleményt. Más megvilágításba kerül azonban ez a kérdés a dokumentáció legkiválóbb szakembereinek véleménye alapján.

Egyfelől nehéz néha élesen megkülönböztetni az indikatív referátumot az informatívtól, s emiatt a referátum jellegének elbírálása egyfelől a szerkesztőségre róna nagy munkát, másfelől sok vitára adna okot. Emellett a dokumentáció elmélete ma már nemcsak indikatív és informatív referátumot ismer, hanem az éppen legértékesebbnek tekintett ún. vegyes referátumot is, amely a közlemény fejlődést jelentő új tartalmáról informál, de egyben indikálja a közleményben előforduló egyéb már ismert témákat is. Ez a harmadik fajta referátum még csak fokozná a referátumjelleg elbírálásának nehézségeit.

De a referátumnak az eredeti közlemény terjedelme szerinti díjazása is csak abban az esetben volna igazságos, ha a referátum készítőjének munkája minden esetben arányos volna az eredeti közlemény terjedelmével. Itt meg kell említenünk, hogy a dokumentáció elmélete a közlemények publikált összefoglalásainak, ismertetéseinek felhasználásáról a legutóbbi években megváltozott. A korábbi felfogás szerint a referátumot a cikkel együtt közölt kivonattól függetlenül, minden esetben a közlemény teljes anyaga alapján kellett elkészíteni. Ma az az uralkodó felfogás, hogy a referátum elkészítésében fel lehet, sőt fel kell használni a közleménnyel együtt publikált, a tartalom lényegét feltáró kivonatot, s így a referálónak esetleg el sem kell olvasnia a teljes közleményt. Minthogy éppen a nagy terjedelmű tanulmányok érdemi tartalmát szokták elsősorban összefoglalni, a rövidebb tanulmányok pedig gyakran összefoglalás nélkül jelennek meg, a kivonattal együtt megjelenő nagyterjedelmű közlemények referálása gyakran kevesebb munkát igényel, mint az összefoglalás nélküli rövid közleményeké. Már a mai helyzetre, s a várható további fejlődésre tekintettel tehát helytelennek tartanánk a referátumok többféle díjtételének bevezetését, mert ez bonyolult ellenőrző és felülvizsgáló munkát igényelne, állandó vitákat provokálna, s gyakran annyiban volna igazságtalan, hogy a díjazás fordítva volna arányos a referáló munka ráfordításával. Sokkal helyesebbnek tartjuk az OMKDK-nak azt a gyakorlatát, hogy a referálókkal állandó kapcsolatot tartva és munkájukra hatva, a referáló tevékenységet az értékes cikkek rendszeres, teljes és a tartalom lényegéről tájékoztató feldolgozásának irányába igyekszik fejleszteni.

A referátumok feldolgozási folyamatának mind a rendszerezés és

tárolás, mind a publikálás és visszakeresés szempontjából alapvetően fontos művelete a szakozás. A szakozás tekintetében igen lényeges eltérés van az OMKDK és a jugoszláv dokumentációs központ eljárása között. Nálunk nem feltétlenül a szakozandó referátumnak vagy címfordításnak megfelelő szakterületen működő szakozó látja el ETO-jelzettel a dokumentumot. A jugoszláv dokumentációban kivétel nélkül a referált anyag témájának szakterületén működő mérnökök, tehát mind képzettségük, mind gyakorlati munkájuk révén szakemberek végzik a szakozást, s szakozásunk vezetője szerint igen jól. Ez éppen annyira indokolt, mint amennyire alaptalan jó szakozást várni attól, aki nem alapos ismerője annak a szakterületnek, amelyre a referátum vagy a címfordítás témája tartozik. Természetes, hogy pl. egy folyóiratcikkben tárgyalt részlet téma szakozása sokkal mélyebb szakismeretet tételez fel, mint az általában nagy ismeretterületeket átfogó könyvé. Emiatt a könyvtári állomány szakozásához ma sincs feltétlenül szükség felsőfokú műszaki képzettségre és gyakorlatra, - műszaki könyvtárban sem. Ennek helyes szakozását akár könyvtárosi képzettséggel is el lehet sajátítani. Merőben más azonban a helyzet a referátumok és címfordítások szakozása tekintetében. Ezek témája általában a lehető legspeciálisabb, s ezekből az OMKDK keretében jelenleg évenként kerek százszázalékos mennyiséget kell szakozni. A speciális téma szükségessége, a százszázalékos mennyiség pedig lehetővé teszi specializált szakozó mérnökök foglalkoztatását. Sürgős feladatnak látszik tehát e feladatok ellátására specializált szakozó mérnökök kiképzése.

A jugoszláv dokumentációs központ jó szakozó munkája érdekében a jugoszláv dokumentációs központ évről évre rendszeresen egyhetes dokumentalista tanfolyamot hirdet meg mérnökök részére: 1- a gépészet, 2- az ipari vegyészet, 3- a kohászat, 4- az építészet és 5. a mezőgazdaság körében. A tanfolyamokra 30-50 hallgatót - elsősorban mérnököket, nem elegendő számú mérnök-jelentkező esetén technikust és műszaki könyvtárost is - vesznek fel. Az eddigi tanfolyamokon a hallgatók kb. 50 százaléka volt mérnök. A tanfolyamok anyaga: a könyvtár-tudomány igen rövid vázlata, irodalomkutatás, szakozás, referálás. Az OMKDK a referálók számára adott a referátumok készítéséhez tájékoztatást, de eddig nem tartott a fentiekhez hasonló tanfolyamot mérnökök részére. Pedig nagyon hasznos volna, ha nálunk is sikerülne kellő számú mérnök jelentkezését elérni ilyen irányú tanfolyamon való részvételre, mert szükség volna mind a referátumok, mind a szakozás minőségének javítására azon az úton is, hogy a jelenlegi referáló mérnökök már meglévő szakmai és dokumentációs ismereteikre alapozott rövid de színvonalas tanfolyamon fejlesszék tovább dokumentációs ismereteiket. Ezeken a tanfolyamokon tehát a jó referálásra és a jó szakozásra kellene súlyt fektetni, hogy ne csak a referálók, hanem a szakozók is a szakterületen működő mérnökök köréből kerülhessenek ki.

A jugoszláv dokumentációs központnak dolgozó szerkesztők munkaterve évenként három utazást, ill. 20 utazási napot irányoz elő. Ezek során látogatják meg szakterületük fontosabb vállalatait, s személyes beszélgetések során veszik tudomásul az ott dolgozó mérnökök észrevételeit, kívánságait. A szerkesztők elfoglaltságuk miatt általában nem képesek teljesíteni utazási tervüket, s csak rövidebb utak során tartanak közvetlen kapcsolatot a termeléssel. Az OMKDK-ban a szerkesztőknek a jugoszláv kollégáiknál jelentősen nagyobb igénybevétele kö-

vetkeztében jelenleg szóba sem jöhet hasonló utazások programba iktatása. De kétségtelen, hogy amilyen mértékben sikerül majd tehermentesítéskről gondoskodni, olyan mértékben kell törekedni az általában annyi új gondolatot felvető kapcsolat megteremtésére a termelés képviselőivel.

A jugoszláv Építésügyi Központban folyó dokumentációs munka szép példa a központi dokumentáció kiegészítésére hazai és nemzetközi ágazati anyaggal. Ez a szerv teljes egészében átveszi és hasznosítja a jugoszláv Dokumentációs Központ építészeti lapszemléjének anyagát. Tehát nem fordítja erejét a külföldi szakirodalom párhuzamos dokumentálására, de annál nagyobb munkát fejt ki a jugoszláv eredetű, nem publikált építésügyi vonatkozású anyag dokumentálásában. Emellett feldolgozza a jugoszláv építésügyi irodalmat idegen nyelven nemzetközi csere céljára, s kiegészíti a jugoszláv dokumentációs központ referátumanyagát a nemzetközi csere keretében kapott anyaggal. Végül gyors témafigyelő-szolgálatot lát el, mert a jugoszláv Dokumentációs Központnak nincs témafigyelő szolgálata.

A zágrábi Pliva Gyógyszeripari és Vegyészeti Gyár dokumentációjában érdekes a visszakeresést megkönnyítő peremlyukasztásos kártyák alkalmazása. A gyár mérnökei a kutatásuk körébe tartozó anyagot ilyen kártyákon dokumentálják és - a gyári kódokat megfelelően - a kártyáknak mind a négy oldalán kivágással jelölik meg az anyagnak azokat a bibliográfiai és tartalmi elemeit, amelyek a konkrét kutatással kapcsolatos feladat, másrészt a gyári termelési profil szempontjából általában is érdekesek lehetnek a visszakereső munka során. E kártyákat kerekén 10 éve használja már a gyár a dokumentációban. Nehézséget jelent, hogy az anyagot minden egyes kutatómérnök készíti elő és tárolja is, így ha egy kutatás során olyan kérdés merül fel, amely valamennyi mérnök anyagában előfordulhat, rendre végig kell vizsgálni a különféle helyen tárolt anyagot.

A Koperben levő Tomos Motorkerékpár és Autógyár dokumentációjának érdekessége, hogy mindenfajta dokumentumot - könyvet, folyóiratot, referátumkartont, szabványt, szabadalmat, mikrofilmet, prospektust, magnoszalagot és fotót egyaránt - ETO-jelzet alapján rendez és tárol. Az egységes és egyszerű rendezési elvnek következetes keresztülvitele könnyű tájékozódást és gyors visszakeresést biztosít.

A jugoszláv szakirodalmi dokumentáció egyik érdekessége és a távolabbi fejlődés szempontjából nagy jelentőségű kezdeményezése a zágrábi egyetemen az 1961-62. tanévben megindított könyvtárosi, dokumentalista és információs magiszterképzés. A "magiszter" a jugoszláv tudományos továbbképzésben a doktori címet megelőző fokozat. Ez egyfelől a dokumentációnak, mint tudományos értékű diszciplínának elismerését, másrészt az egyre nagyobb jelentőségű dokumentáció számára magas képzettségű szakemberek biztosítását szolgálja. Utóbbi bizonyára fontosabb, s ezért elismerés illeti meg a zágrábi egyetemet, hogy ezt nemcsak felismerte, hanem meg is kezdte, s most már rendszeressé tette a dokumentalisták képzését magiszteri szinten.

A magiszterképzés szervezésében elsősorban a matematikai és

természettudományi fakultás vett részt. A felvétel feltétele az egyetemi vagy főiskolai oklevél, legalább kétéves gyakorlat, és a könyvtárosi szakvizsga letétele. Ezenkívül kötelező legalább egy világnyelv tudása, s kívánatos még két idegen nyelv passzív ismerete, a gépirás és valamelyik reprodukációs technika ismerete. Az 1961-62. tanévben 15 hallgatót vettek fel. A tanulmányi idő tartama 4 félév. Ebből az első és a második félév közös, a harmadik és a negyedik félév már szakosított. A hallgatók igen sok tantárgy közül választhatnak a könyvtartudomány, a dokumentáció és az információ köréből. A képzés keretében a tanulmányi program szerinti előadásokat hallgatják és gyakorlatokat folytatják a hallgatók. A második félév után tudományos témát kapnak kidolgozásra, - választásuk szerint a könyvtári munka vagy a dokumentáció köréből, s vizsgát tesznek a hallgatott tantárgyakból. A harmadik és a negyedik félévben is hallgatnak előadásokat és folytatnak gyakorlatokat, de elsősorban tudományos témájuk kidolgozásával foglalkoznak. A harmadik és negyedik félévet végzett hallgatóknak egy további év áll rendelkezésre a magisztertéma kidolgozására és a magiszter-vizsga letételére. Az 1961-62. tanévre felvett 15 hallgató közül 11-en folytatták tanulmányaikat a harmadik és negyedik félévben.

Az 1961-62. tanévben megindult magiszterképzés kísérleti jellegű volt, s emiatt az 1962-63. tanévre nem vettek fel új hallgatókat. A tapasztalat alapján az a vélemény alakult ki, hogy e képzés szükséges és helyes, s ezért az 1963-64. tanévre és a későbbi tanévekre újból vesznek fel első szemeszteres hallgatókat is - legalább 6 jelentkező esetén. A felvenni kívánt elsőéves hallgatók maximális száma egyelőre 15. A képzésre eddig jelentkezettek legnagyobb része főiskolát végzett könyvtáros az egyetemi, kutatóintézeti és vállalati könyvtárakból.

Fentiekben röviden vázoltuk a tanulmányut során szembeötlőtt főbb eltéréseket a magyar és jugoszláv szakirodalmi dokumentáció néhány intézményének munkájában. A szakirodalmi dokumentáció terén is el lehet mondani, hogy ahány ház, annyi szokás. A mienktől eltérő sok szokás helyhez kötött, helyi oka, helyi magyarázata van. De akad közöttük olyan is, amelyet érdemes tanulmányozni, s esetleg átvenni.

:  
:: ::

MÜNNICH K. - SZABOLCSKA F.: Über einige Hauptmerkmale der Dokumentationsarbeit in Jugoslawien und in Ungarn.

Unter den meist augenfälligen Abweichungen ist das Fehlen einer zentralen Organisation bzw. Leitung der Dokumentation, sowie die ungebundene Freiheit der Organisation dieser Arbeit in Jugoslawien zu erwähnen. Das zentrale Dokumentationswesen ist ausschliesslich als Dokumentationsinstitut, ohne Verbindung mit irgendeiner Bibliothek verwirklicht worden. Die Datensammlung der Dokumentationszentrale geschieht unmittelbar durch die Anfertiger der Referate. Das Honorar der Referate hängt in Jugoslawien von dem Charakter der Referate, sowie vom Umfang der referierten Arbeiten ab. Die Klassifikation der Referate wird in jedem Fall von Ingenieuren des betreffenden Fachgebietes durchgeführt. Die jugoslawische Dokumentationszentrale veranstaltet jedes Jahr Dokumentationskurse für Ingenieure. Die Redakteure der jugoslawischen Dokumentationszentrale suchen im Rahmen eines Erfahrungsaustausches die in den prominentesten Produktionsbetrieben ihres Fachgebietes arbeitenden Ingenieure auf. Der Reisebericht schliesst mit eigenen Bemerkungen über die jugoslawische Zweig- und Firmendokumentation, sowie über die Dokumentalistenausbildung auf höchster Stufe.